

Ezt az álmodat sem fogja talán senkisésem rossz néven venni tőlem.

A politikus álmodik egy hatalmas magyarságról, a nemzetgazda egy gazdagabb magyarságról, mi pedagógusok miről is álmodhatnánk szívesebben, mint egy erkölcsösebb, egy nemesebb, egy lelkiismeretesebb magyarságról. Nem vagyok annyira a pedagógiai álmok országában járó ember, hogy azt higgyem, hogy az etika tanítása egymagában erkölcsösebbé, nemesebbé, lelkiismeretesebbé fogja tenni nemzetünket, de hogy a nemzetnevelés ez erkölcsi részének egyik hathatós eszközévé lehet, az meggyőződésem. Boldog volnék, ha sikerülne ezt a tisztelt Pædagogiai Társaság meggyőződésévé is tennem.

WALDAPFEL JÁNOS.

A BÉKÉRE VALÓ ÁTMENET NEVELÉSÜGYI KÉRDÉSEI.

— Előadás a Magyar Pædagogiai Társaságban 1917 okt. 20-án. —

A *Magyar Pædagogia* 1917: 377—382. lapjain ugyane címmel annak a szükségletnek adtam hangot, hogy a nevelésügyi irodalom mindenekelőtt azokkal a kérdésekkel foglalkozzék, amelyek a nemzeti állapotának a szemléléséből s a kívánatos alakulás feltételeinek a megfontolásából állanak elénk. Ott e kérdések részletezésétől tartózkodtam. Eféle tárgyalások megindítása céljából azonban még sem elég a szükséglet hangoztatása, ezért a következőkben fejtegetés nélkül, valamint anélkül, hogy a tárgyat ki tudnám meríteni, előadom a nevelésügy átmeneti kérdéseinek néhány csoportját.

Arra nem kell sok szót vesztegetnem, hogy a nevelés kérdései voltaképpen mindig átmenetiek. A nevelők ugyanis mindig, egyénre és nemzetre tekintve egyaránt azt tartoznak nézni: milyen a helyzet most és milyenné szeretnék tenni. Minden nevelőnek, annál inkább az elmélkedő nevelőnek, igazi jellemvonása sohasem a napról-napra, gondolat nélkül való élés; mindig eszmének, valami megvalósítandónak kell a szeme előtt állania s ezért a nevelő a meglévőt mindenkor átmenetnek tartja valami jobb felé, számára nincs megállás. Ebből következik — s ezt eleve ki kell jelentenem —, hogy a nevelésnek ma ú. n. átmeneti kérdéseiről szólva, egyáltalában nem gondolok semmiféle külön «átmeneti» szervezetre; hanem csak arra, hogy akiknek a nevelésügy intézése a hivatásuk, azok gondosan vegyék számba a most felmerülő feladatokat és a jövőbe nézve oldják meg. Nekünk pedig, akik a nevelés aprólékos munkáját végezzük, kötelességünk rámutatnunk arra, ami szemlélődéseink közben előttünk megvilágosodott s ezzel megtennünk a magunkét avégre, hogy a ne-

velés ne csak az események után kullogjon, hanem valóban a jövő-előkészítőjévé lehessen. Aként válhatik a nevelők nagy tömege is a nemzet életében tényezővé, ha nemcsak várakozik mindig, azzal a szerencsétlen felfogással, hogy «sohasem volt úgy, hogy valahogy ne lett volna», hanem ha módját ejti annak, hogy az általa végzendő munka sorsunkat irányítsa. Ilyen mód lenne a következő kérdések alapos megoldásának előkészítése.

I. csoport: Az iskola és a tanítósg.

1. Az *iskolákról* azt az általánosan ismeretes tényt kell legelőször is újra megállapítani, hogy valamennyi iskolafajnak nagyon sok iskolája immár negyedik éve nem végez teljes értékű munkát, mert az épületek más célra szolgálnak, mindenik fokú tanítósgból nagyon sokan távol vannak, a tanítás ideje a lefolyt háborús években a legtöbb helyen tetemesen rövidebb volt a szokottnál, a tanítószemélyzetben előforduló sokszoros változás miatt a tanítás folyamata zavaros volt, az idegen épületben vagy saját helyiségekben összehúzóulva működő intézeteknek a tanterv több részét meg kellett szakítaniok vagy el kellett hagyniok (nem voltak szemléltető eszközeik, nem volt rajzterem, testgyakorlóhely stb.). E körülmények okozta károkat csupán a helyi viszonyok közvetlen ismerete alapján lehetne megbecsülni minden egyes községben külön-külön; azonban az egész országra nézve el kell ismernünk, hogy mindezeknek az új nemzedék testi és szellemi fejlődésére, erkölcsiségének alakulására súlyos következményei voltak.

Ezért a legelső *átmeneti tennivaló*: gondoskodni arról, hogy országszerte valamennyi iskolát visszaadják rendeltetésének; a tanítókat mindenünnen, a harctérről is, bocsássák haza vagy ha el nem bocsáthatják, rendeljék ki rendes tanítói munkára olyan iskolába, amilyenre a képesítésök szól; a tanítás idejének törvényes tartamát erélyesen védje meg a kormány mindenféle (pl. szénhiány miatt való) megrövidüléstől; állítsák vissza a testületek rendes létszámát és vessék végét a tanítás közben való, felettébb káros áthelyezéseknek; országszerte szüntessék meg több iskolának egy épületben való összezsúfolását és egy-egy iskolának különböző helyekre való szétszórását; pótolják a háború alatt sok helyen megapadt, sőt néhol (Erdélyben) el is pusztult felszerelést.

2. A különféle rendű *tanítósgot* nézve, a leányiskolákat nem számítva, mindenik iskolafajban hiányt látunk. S itt nem elég e tény megállapítása, mert itt már nem a nyilvánvaló ok (a katonáskodás) a fő veszedelem, hanem némely egyéb jelenség. A tanító- és tanár-

hiány ugyanis nemcsak e percben van még, a bevonultak nagy száma miatt, hanem előreláthatóan meglesz s alighanem fokozódik a háború végén. Az esetetek száma nagy. Habár nem túlságos sokan, de nem is kevesen vannak, akik erre a pályára nem szándékoznak visszajönni, hanem katonák maradnak, vagy elmennek másfelé. Indító okaik különbözők: a tanítói s tanári fizetésnek, előmeneteli kilátásoknak, a foglalkozásmódnak, a társadalmi helyzetnek s nyilván másnak is van része abban, hogy jó sok okleveles pályatársunkban megingott vagy megsemmisült a bizonyára addig sem erős hivatásérzés. Sőt — elég szomorú tapasztalás — felébredt a hasonlítás révén nagyon értékes tanítókbán is a kétség, hogy vajjon nem volna-e okosabb más pályát keresniök. Különösen olyanok is ingadoznak, akik egy vagy más ok miatt a rangsorban még nem foglalnak helyet, tehát a pályaváltoztatással szolgálati időt nem veszítenek. S van még egy, igen tiszteletreméltó csoportja a másfelé gondolóknak: azok, akik tanulmányaikat félbenhagyták a katonai szolgálat miatt és most amiatt nyugtalankodnak, hogy vajjon miképpen tudják az elmulasztottakat pótolni, miként tudnak az elhagyott gondolkörbe visszatérni s éppen mert a tanítói pálya nagy jelentőségét ismerik, nem bíznak magokban, hogy eléggé értékes munkásokká tudnak majd válni ezen a katonai feladataiktól idegen téren. Nyilvánvaló, hogy az ilyen tépelődőket elveszítenünk valóban károsodás lenne; de az is bizonyos, hogy lehetően meg kell tartanunk mindenkit, aki már egyszer erre a pályára lépett és nem teljesen alkalmatlan, mert sok emberre lesz szükség az iskolában.

Másfelől pedig nem nézhetjük aggodalom nélkül, hogy kik jönnek most át más foglalkozási ágakból a tanítói pályára; olyanok, akik mint rokkantak vagy csökkent erejűek másutt nem boldogulhatnak. Lehetnek ezek között kiválóan alkalmas tanítók is; de nem kell sokat beszélnem arról, milyen csapás tanítványaira és az iskolára nézve mindenki, aki csak jobb híján lett tanítóvá, vagy aki nem tudja, hogy az iskolában nincs feljebbvaló és alárendelt, ott tehát valami egészen másra van szükség, nem a katonai szellemre. Az is figyelmet érdemel, hogy milyen körökből származók mennek most tanítóképzőintézetekbe és az egyetemek bölcsészeti karára; nyilván olyan körök fiai, amelyek számára ez társadalmi emelkedést jelent.

A fenyegető hiányon és az új tanító-nemzedék minőségén való aggodáshoz járul az a kérdés is; vajjon milyenné alakult a háború alatt az itthon levő tanítóóság lelkülete, mennyire ismeri az iskola korszerű feladatait; milyenné lettek azok, akik éveket töltöttek harcban, még akik sok hónapot kényszerű téltelenségben a pótkeretekben vagy egészen másféle hatások között a fogságban? Minél teljesebb

erővel és egyöntetűbb munkával akarjuk a köznevelést a nemzeti jövő szolgálatába állítani, annál szükségesebb, hogy az egész tanítóságban: a különféle iskolafajoknak különféle háborús élményektől alakított embereiben közös tudatosság fejlődjék ki.

A tanítóságra vonatkozóan ezek alapján *átmeneti tennivaló*: mielőbb tisztázni a félben hagyott tanulmányok folytatására, elmaradt vizsgálatok pótlására vonatkozó kérdéseket (a pótló tanfolyamok, összevont vagy elengedett félévek aggodalmas ötleteit), ezekkel egyidőben a hadban töltött idő beszámításának az ügyét és pedig nemcsak azokra nézve, akik szolgálataikat a bevonuláskor már megkezdték, hanem azokra is, akiket ez a pályán való megindulástól is elütött; együvé tartozik ezzel a mindenrendű tanítóság társadalmi helyzetének vagyis a pálya tekintélyének emelését célzó intézkedések megállapítása és végrehajtása, természetesen abban a tudatban, hogy eféle nem megy gyorsan és nem is csak a fizetésen fordul meg, hanem a szolgálati, előlépési viszonyok okos szabályozásán s hasonlókon is; az új tanítónemzedék érdekében figyelemmel kell kísérni a tanító- és tanárnövedékek származási statisztikáját és pedig nemcsak az elemi tanítóképzőkben és a bölcsészeti karokon, hanem mindenféle iskolafaj tanárképzőjében, így pl. a kereskedelmi iskoláiban is; végül pedig módját kell találni annak, hogy megfelelő kiadványok és tanfolyamok útján a mai feladatokról az egész tanítóság kellő tájékozást szerezzen, a harcból vagy a fogságból hazatérő tanítóknak a pályájokra való lelki visszahelyezkedést megkönnyítsük s ezzel az iskolát ebben a tekintetben biztosítsuk. (Erre nézve l. a Néptanítók Lapja 1917, 47. sz.: A hazatérő tanítók és az iskolai munka c. cikkemet.)

3. *A nők a tanítói pályán.* A tanítóhiány miatt való aggodalomra sokan nyugodtan azt mondják: nem lesz baj, jut oda elég nő! Hivatkoznak a sok állástalan elemi iskolai, polgáriskolai és tanítónőképzőintézeti tanítónőre, meg a bölcsészeti karoknak nőkkal telt termeire. Ezt a könnyű megnyugtatót azonban nem szabad éppen ilyen könnyedén elfogadni. Hiba volna az általánosítás, tehát nem mondhatjuk, hogy a nőtanítóknak ez a sokasága veszedelem, de éppen azért azt sem, hogy ez eloszlátja aggodalmainkat. Tisztelet s becsület a kiváló tanítónők nagy számának; boldogság látni egy-egy nő által vezetett intézet példás rendjét és szép tanulmányi eredményeit; eszünkbe sem juthat az arra való nőknek bármely pályáról való visszaszorítása, annyival kevésbbé, mert tudjuk, hogy mindenütt, köztünk is, milyen sok az értéktelen férfimunkás: de ha félek attól s szeretném meggátolni, hogy hivatásérzés nélkül jöjjön a mi tanítói pályánkra csak egy férfi is, még jobban félek attól, hogy ide tóduljanak így a nők! A tanítóskodásnak nem szabad női pályává lennie;

még az elemi iskolainak sem, annál kevésbé a középső fokon. Ott még a leányoknak is szükségök van a férfi-tanítók vezető kezére, hát a fiúknak?! Ahol próbát tettek, szóljanak erről tapasztalásaik alapján; itt mondjunk csak annyit, hogy éppen mai viszonyaink között, súlyos feladatainkra való tekintettel a nemzet semmi esetre sem mondhat le nagy érdekek megkárosítása nélkül arról, hogy az új nemzedékre férfiak erélye nevelje beléje a szükséges férfiúi tulajdonságokat, s ne csupán vagy nagy részt nők, hanem férfiak is oktassák a leányokat az előttek mindjobban feltáruló közélet feladataira. S ha még ma is igaz lenne és igaz maradna, hogy a tanítói pályára a nők közül csak a kiválók mennek! Itt azonban ismét felmerül az a kérdés, hogy vajjon a társadalomnak mely köreiből jönnek ma leginkább a nőtanítójelöltek? Vajjon miféle alakulás látszik a felvételt kérők tömegében az iskolai osztályzatok és a társadalmi környezet tekintetében?

E részben azt látom fontos átmeneti feladatnak, hogy a nőtanítók számának és minőségének az alakulását figyelemmel kísérjük, aggodalmas túltengésnek elejét vegyük s a leányiskolák IV. és VIII. osztályában teremtsünk valami módot arra, hogy egyrészt a növedékek kellő tanácsot kapjanak további pályájok megválasztására, másrészt ne pusztán az osztályzat legyen az irányadó a tanítónőképzőbe való felvételben. Az egyetemre való felvételnek semmi szigorítására sem tudok módot.

II. csoport: A tanulóifjúság.

1. Az iskolabajlás a háború alatt sokkal rendetlenebb, mint azelőtt volt: többen maradnak el, sokan kevesebb ideig járnak és többet mulasztanak, tehát az iskolázás már csak emiatt is fogyatékosabb. Ez az így általánosságban ismeretes tény természetesen következik az iskolákról mondottakból (I. 1.), de következményei miatt részletes felderítést követel. Itt ugyanis nem az a lényeges, hogy országos átlagban a beírt és be nem írt tankötelesek arányszáma mekkora, hanem az a kérdés: vajjon mennyire számíthatunk most az iskolai nevelés hatására? Minél többen vannak teljesen iskola nélkül, annál kisebb az iskolának az új nemzedékre való hatása; minél többen maradnak ki idő előtt, annál gyarlóbb és mulandóbb ez a hatás. Minthogy pedig nem a tény megállapítása a cél, hanem e megállapítás a tennivalók meghatározása miatt szükséges: ebben a tekintetben minél részletesebb, azaz meggyéknként, helységenként végzett pontos vizsgálatra kell az intézkedéseket alapítani.

Ugyane célból fontos tudnunk azt is, hogyan oszlik meg a tanulóifjúság az egyes iskolafajok között. Ebből lehet következtetni az életpályáknak pár év múlva beálló szükségleteire vagy ember-

bőségére, aminek előrelátó szabályozása nehéz ugyan, de nem lehetetlen s egyes vidékek ifjúságának kellő irányításával társadalmi bajok csökkenése, a munkás kezeknek a szükségletekhez mért eloszlása válnék remélhetővé.

E két szempontból átmeneti tennivaló: a) hiteles kimutatásokat készíttetni a háború kezdetétől fogva a tankötelesek iskolabajlásáról; számbavétetni azokat, akik a háború alatt különféle okokból iskolát egyáltalában nem vagy csak nagyon hiányosan végeztek s megkeresni a módot ezek mulasztásainak pótolására; megyénként (községenként) gondoskodni az iskolabajlás feltételeinek megteremtéséről; továbbá: b) meg kell állapítani vidékenként az ifjúságnak az iskolafajok közt való megoszlását s aszerint tenni intézkedéseket pl. a gimnáziumba való tódulás, leányközépiskolák megrohanása, kereskedelmi iskolák túltengése stb. ellen.

2. Szintén vidékenként kell tisztázni az ifjúság állapotát. Az ifjúságra ható körülmények a legtöbb helyen jórészt azonosak ugyan, a férfiak távolléte és a nők elfoglaltsága az egész családi nevelést megváltoztatta s a mai serdülőknek mindenütt a korai önállósulás az egyik legfőbb jellemző vonása, de számtalan mellékes körülmény mégis sokféleképpen hat. A főváros, a kisebb-nagyobb vidéki városok, a falvak és a tanyak ifjúsága más-más viszonyok között él, tehát itt semmi egyéb tekintetben sem szabad általánosítani, csak abban, hogy mindenütt meg kell állapítani a helyzetből fakadó nevelési szükségleteket. Itt természetesen nem számszerű adatokra, hanem a közvetlen megfigyelés eredményeire lehet a teendőket alapítani s evégre a nevelői intézkedések céljából részletes tájékozódásra kell törekednünk. Ennek ki kell terjednie a különböző életkorú ifjak és gyermekek egészségügyi viszonyaira (lakás, táplálkozás, ruházat, ácsorgás a boltok előtt, a kereső munka sokféle fajtája, betegeskedések, nemi veszedelmek, fokozatos satnyulás), ismeretkörének alakulására (az iskolai tanulás mennyisége és minősége sok helyen s mindenik fokon csökkent; a felnőttek beszédanyagai, az olvasmányok, általában az iskolán kívül szerzett ismeretek az ifjak érdeklődésének új irányt adnak); nagy figyelem illeti az erkölcsi alakulás tényezőit és jelenségeit is (a családi élet, a közrend bomlása, a sajtó, az utca, a mozi; durvaság, hazudás, lopás, felületesség stb.). Ma már észlelni lehet azt is, hogy mindezek a háborús hatások átterjednek az újabb meg újabb évfolyamokra; ezek a közvetlenül megelőzőket öntudatlanul is, szándékosan is utánozva egyszerűen belenőnek az ifjúságnak ebbe az új szellemébe. Van ebben jó is, pl. éppen a már említett önállósulás; de ez is csak akkor jó, ha irányítjuk. A legtöbb új hatást károsnak vagy legalább is kockázatosnak látom. Az iskolának kötelessége, hogy mindezeket a

körülményeket az ifjúság fejlődésére nézve kedvező irányban értékesítse; *átmeneti tennivalóink* közt tehát ott van az is, hogy figyelmeztessünk minden iskolát ilyenmő feladataira és alkalmassá is tegyük az új nemzedék kellő irányítására.¹

Az itt csak érintett nézőpontból azonban következnek másnemő átmeneti tennivalók is, olyanok, amelyekre már alakultak külön szervezetek. Ilyen az elhagyott gyermekekről és a hadiárványokról való gondoskodás (a gyermekvédelem intézményei, a Hadigondozó Hivatal ilyen irányú működése); ebben a munkában a köznevelés szempontjának kell teljes mértékben érvényesülniök, az ország mindenik pontjára ki kell terjednie s óvakodni kell attól, hogy a hadiárványra való tekintet kevésbbé fontosnak tüntesse fel a nem hadiárványok védelmét. Ide tartoznak a bűnöző gyermekekre vonatkozó tennivalók (a gyermekbíróságoknak, a Fiaitalkorúak Felügyelő Hatóságának, a rendőrbíróságoknak, patronázs-egyesületeknek a működése), meg a közegészségügy védelmezése és ápolása (a Stefánia-szövetség s a gyermekegészségügyi társaság működése). Mindezek egybefonódó munkájában szükség van az iskolára is; nem elég egy-egy tanítónak, tanárnak ily kérdések iránt való érdeklődése, hanem a köznevelés hivatásos szerveinek ama kiegészítő munkák végzőivel teljes összhangban kell dolgozniök. Ennek az összhangnak a megteremtése is mai feladat s alkalmas eszköz lehet erre a Gyermektanulmányi Társaság által összehívott tanácskozás (1917 nov. 4. és 1918 jan. 13).

3. *A hadban levő tanulók*, középfokú iskolák és főiskolák katonáskodó hallgatói körében nagy nyugtalanság van amiatt, hogy vajjon miként fejezhetik be tanulmányaikat, miként rendeződnek szolgálati viszonyaik stb. Maga ez a nyugtalanság is figyelmet érdemel, mert sok ifjú emberről lévén szó, ez a lelki állapot sok családra, a társadalom jó részére áterjed, a megnyugtató tehát ily szempontból is kívánatos. De itt nem erről az oldalról nézem a kérdést, nem is az egyének sorsának várható alakulására gondolok, mert ezek ugyan fontos társadalmi meggondolni valók, de nem köznevelési kérdések. Ellenben igenis ide tartozik az a körülmény, hogy oly sok évfolyam tanulmányainak összevonása, félbenhagyása, a tanulmányok bevégzése és a munkába állás közt eltelő hosszú idő miatt egyes pályákra most feltétlenül csekélyebb készütségű emberek jutnak s ennek könnyen elgondolható a messzenyúló hatása.

¹ Erre szolgálnak *A világháború e. kötet* alapján folyó háborús tanítások; valamint az egészségügyi, anya-, csecsemő- és gyermekvédelmi kérdések iskolai tárgyalására vonatkozó miniszteri rendeletek (168.411—168.421., 1917 nov. 7.; l. Hivatalos Közlöny 1917 dec. 1.).

Éppen erre gondolva, sürgős *útmeneti tennivaló*, hogy hivatalosan megállapítsák: melyik pályán hányan működtek a háború előtt, hányan készültek az illető pályára s hiány volt-e vagy bőség a jelöltekben; hányan tesznek most vizsgálatot és milyen készültséggel; vannak-e olyanok, akik pályát változtatnak a háborús viszonyok miatt, s miféle okait adják ennek? Mivel pedig az egyes életpályákon nem lehet egyforma rendelkezésekkel biztosítani sem a kellő ember-pótlást, sem a tanulmányok elvégzését: részletesen meg kell állapítani, hogy melyik pályán mily intézkedésekre van szükség a katonai szolgálatban levők érdekében.¹

III. csoport: A felnőttek.

Mint hogy az új nemzedéket a felnőttekkel való érintkezés mindennél erősebben alakítja, nagy figyelmet kell most fordítani a felnőttek lelki alakulására is.

Természetesen már eleve meg kell különböztetni bizonyos szempontokat, amelyekből a kérdést nézzük. Így például különbséget kell tennünk a katonai szolgálatot meg a polgári munkát teljesítők között s e két csoporton belül is több irányban. Megint csak példaként mondom ezt a különbségtételt: a katonák között vannak hivatásos-katonák, harctéri és segédszolgálatot teljesítők, a háború elején vagy csak később bevonultak stb., a polgári foglalkozásúak közt vannak öregek, alkalmatlanok, felmentettek, meggazdagodottak és tönkrementek; mindkét csoportban műveltek és műveletlenek és így tovább. Nagy jelentőségű volna tudni, milyen lelki állapotban térnek haza a katonák, mik idézték elő az ilyen vagy olyan állapotokat (bánásmód, idővesztés, pusztítás stb.), művelődési szükségleteik megnöttek-e és mily irányúak, avagy kedvüket veszítették, miféle pályákra készülnek; hogyan gondolkodnak nemzetről, államról, kötelességről és emberi jogokról; miképpen alakult az itthonmaradtak erkölcsisége, a családi életéről, a köz iránt való kötelességről, egymás kölcsönös segítségéről s efélékről való felfogása; milyen lesz az átlagos műveltségüknek; meg a nép egyszerűbb rétegeinek a látóköre, azaz miben gyarapodott (idegen országok, külpolitikai és társadalmi kérdések), miben apadt (a tanulás rendszertelensége s az iskolák és tanítók hiánya miatt) stb. Mindezekből derül ki, hogy milyen a gyermekeket a felnőttek részéről

¹ A főiskolai hallgatók sorsáról 1917 dec. végén értekezet volt a közekt. miniszteriumban s intézkedés is történt oly módon, hogy ezek tanulmányaik folytatására 3 havi, vizsgálatáttételre 1 havi szabadságot kapnak. V. ö. ugyanezre nézve Kovács János cikkét: *M. P.* 1917 dec.

erő sokféle hatás, tehát milyen irányban kell a tudatos nevelésnek erősítő és védelmező munkáját kifejténie.

Ebből a célból tehát a legelső *átmeneti tennivaló*: vidékenként végzett részletes adatgyűjtés és a gyűjtött anyagnak gondos feldolgozása annak megállapítása céljából, hogy az ország egyes pontjai mily irányú nevelői gondoskodást kívánnak. E munkát végezhetik, jobban mondva intézhetik elsősorban a kir. tankerületi főigazgatók, a kir. és egyházi tanfelügyelők, általában olyan emberek, akik több község életét ismerik, különféle emberekkel érintkeznek s így összehasonlítani is tudják tapasztalataikat. Feltétlenül szükséges bevonnni ebbe a tájékoztató munkába mindenfelől az egyes vidékek és társadalmi osztályok vezető embereit, férfiakat és nőket, hogy így a lehetőségig teljes képet szerezhessünk arról: miképpen alakította a négy háborús év népünk lelkületét.

De ezenkívül mellőzhetetlen az is, hogy szervezzük mindenfelé az egyes vidékekhez alkalmazkodó szabadoktatást, vagyis az iskolát már végzett ifjakkal és felnőttekkel való rendszeres foglalkozást s eközben a mai kérdésekről való igazságos és alapos tájékoztatást. Ennek a háború első percétől fogva szakadatlanul kellett volna folynia mindenütt; most azonban meg kell kezdődnie ott is, ahol eddig elhanyagolták. Ebben az a vezető gondolat, hogy ennek a munkának a felnőttek gondozása ugyan a közvetlen célja, de a felnőtteken át ezzel is a gyermekekre akarunk hatni; ezért tehát ez is átmeneti feladat.

IV. csoport: Politikai kérdések és a nevelés.

Az eddig mondottak is mind a nemzet jövőjére vonatkoztak, de észre kell vennünk, hogy a belső és külső politikai kérdések sorában is egész tömeg van olyan, amelynek a nemzet javára szolgáló megoldása nevelésügyi gondoskodást is követel. Mindezeket elősorolni nem tudom, mert bizonyára többnek van nevelési vonatkozása, mint amennyi kérdés előttem, a nem-politikus előtt ismeretes; másrészt felesleges is, mert nemcsak egyes kérdésekre, hanem általában mindenik politikai kérdésre vonatkozóan feltétlenül szükségesnek tartom; hogy a kormányzók felvessék azt a gondolatot: milyen vonatkozása lehet annak a jövő nemzedék nevelésével, az illető kérdésben milyen befolyása lehet sorsunk alakulására a köznevelés megfelelő rendezésének? Inkább csak példa kedvéért említek fel néhány, azt hiszem, valóban égető kérdést.

1. Mindenekelőtt az *egészségügyi politika* kérdését említem, ideértve természetesen a fajegészség és a népesedés nagy ügyét is. Ebben a kérdésben két irányban van előttünk a nevelés terén át-

meneti feladat: először is az iskola és segítő intézmények útján az nemzedék testi épségére ügyelni, egészséges fejlődését biztosítani kell s tanítás és szoktatás által minden gyermekbe bele kell oltani a maga és mások egészségének gondozására való törekvést; ¹ másodsor pedig a felnőtteket — mindenik társadalmi osztályban és országszerte — jól szervezett módon fel kell világosítani arról, hogy mit jelent a nemzet jövőjére nézve a népesség apadása és a fajegészségügy. Felelges igazolnom, hogy mindkét irányban sok a tennivaló. De mégis ide jegyzem azt a két megdöbbentő jelenséget, hogy az 1917. évi nép-egészségi nagygyűlés rendezői mintha nem is gondoltak volna a nép-egészség és a köznevelés viszonyára s hogy a városok kongresszusának a programjában közegészségügyi kérdéseknek nyoma sincs. Kivált ez a példa jellemző az uralkodó szellemre.

2. Másik, politikai szempontból is nagy jelentőségű kérdésnek látom azt, hogy mi lesz majd a háború alatt oly tömegesen érkező s elég nagy részben itt maradó *bevándorlókkal*, meg itt letelepedő *internáltakkal* és *hadifoglyokkal*? Bármily csekély legyen is ezek száma az egész ország lakosságához mérten, mégis gondolni kell arra, hogy ezek a nemzetben megannyi idegen test s egy-egy helyen, egy-egy foglalkozási ágban esetleg komolyan számot is tehetnek. Éppen ezért *átmeneti tennivalónk* ezekre nézve is van: pontosan számba kell venni és nyilvántartani mindezeket, hogy gondoskodni lehessen esetleg a felnőtteknek is bizonyos oktatásáról, mindenesetre azonban az így közénk jutott gyermekek megfelelő neveléséről. A háború okozta nagy keveredés következményeit úgy sem lehet megakadályozni, próbáljuk meg legalább irányítani.

3. Szembetűnően nem csupán átmeneti kérdés, mert réges-régen követeli a számbavételt a nemzetünk alkotó részeiben levő sokféle különbség és ellentét: a *nemzetiségi, felekezeti, osztály- és pártellen-tétek*. Ezeket bizonyára nem lehet pusztán a nevelés által eloszlatni, de kötelességünk a nevelés útján is megtenni mindent a békés fejlődés elősegítésére, még pedig kétségtelenül a mai helyzethez alkalmazott eljárással. E részben tehát az látszik *átmeneti feladatnak*, hogy megállapítsuk: mi része van az iskolának ezeknek az ellentéteknek elő-idézésében, mit tehetne az iskola az eddiginél többet és különbet a lelki egység gyarapítására? Meg kell értenünk, hogy ez a nemzet jövőjére kiható kérdés, amely szintén nem tűri az általánosítást, hanem vidékenként és osztályonként való megvizsgálást követel. S követeli főként azt, hogy az új nemzedéknek ezekben a kérdésekben való

¹ Ebben az irányban sok jót várhatunk a már említett miniszteri rendelkezéstől.

irányítását a nevelők ne engedjék át felelőtlen, jobban mondva: felelősséget nem érző tényezőknek. Azok ezeket az ellentéteket növelték és mérgeztették; a nevelés nyilván nem oldaná meg, de lényegesen csökkenthetné.

4. Ez már a politikai nevelés kérdése volt; ugyanolyan az is, hogy a társországunkkal, *Horvátországgal*, valamint az *Ausztriával való viszonyunknak*, e viszonyok mai kérdéseinek és gyanítható fejleményeinek a megértésére a nemzet tagjait alaposan elő kell készíteni. Itt az *átmeneti tennivaló* egyszerű: meg kell állapítani, miben fogyatékosak ezekre vonatkozó ismereteink, mit kell tehát az egyes iskolafokoktól ezen a téren ezután elvárni, mily képességeink fejlesztésére van szükség, szellemi és anyagi erőinknek mily fokozására, hogy Szent István koronájának az országaiban is, Ausztriával való kapcsolatunkban is javuljon a helyzetünk a bennünk levő erőnek teljes kifejtése által.

5. Mindezzel egybefűződik európai helyzetünk, főként *szövetségeinkkel*, mindenekelőtt *Németországgal való viszonyunk*. Itt-ott arról esett szó, de csak mellékesen, hogy e viszonyban való elhelyezkedésünknek művelődési feltételei is vannak s művelődési következményei is lesznek. Sürgető *átmeneti tennivalónak* kell felismernünk azt is, hogy «Középeurópa» kérdését mint művelődési politikai kérdést mindenfelől megvizsgáljuk s levonjuk a nemzetközi helyzetből mindazokat a következtetéseket, amelyek ifjúságunk nevelésének irányítását tudatosá tehetik, már akár a középeurópai gondolat értelmében, akár más irányban, de mindenesetre a magunk felismert érdekei szerint.

6. Ebben a nemzetközi világtításban tünik fel egész jelentősége számos olyan kérdésnek, amelyet eddig könnyelműen egyes csoportok vagy osztályok érdekében valónak tekintettünk s köznevelésünkben nem eléggé gondoltunk. Ilyen pl. legelőször is a *többtermelés* ügye. A Tanítóképzőintézeti Tanárok Orsz. Egyesülete az 1917. évi közgyűlésén méltán tárgyalta ezt legsürgősebb nevelési feladatunk gyanánt s *átmeneti tennivalóként* nemcsak azt kell elismernünk, amit ott kívántak, t. i. a többtermelés gondolatának a tanítóképzésben való rendszeres érvényesítését, hanem azt is, hogy ezt a gondolatot a köznevelés szervezetében egybeült is kellő térhez jussanak és pedig a mezőgazdasági többtermelésen kívül egyéb irányban is.¹

7. A pedagógusnak nem mondanak semmi újat, de a köznevelés

¹ Ez előadás idején már folytak a v.- és k. miniszteriumban a többtermelés elősegítését célzó tanácskozások; ezek eredménye: az 1918 jan. 18-án kiadott 6.607. és 6.616. számú v.- és k. min. rendeletek.

mai állapotával szemben igenis újszerűek a *demokrácia* nevelésügyi követelményei. Ezen a helyen és ezzel az alkalommal csupán annyit ezekről, hogy ezek kétfélék: a követelmények egyik csoportját a demokrácia harcosai állítják fel, mert a nép maga akarja magát kormányozni; a másik csoportot pedig a jövőbe előre nézőknek kell felállítaniok, akik — akár hívei, akár csak túrni kénytelenek az áramlatot — biztosítani óhajtják a népet arról, hogy tudja is magát kormányozni. E téren az *átmeneti tennivaló* abban áll, hogy tisztában lévén a jogkiterjesztéssel járó művelődési szükségletekkel, vegyük számba a mai viszonyok között teendő intézkedéseket s tegyük is meg azokat. A részletek között mindenkéftől kettőre kell nagy gondnak lennie: politikai ismeretek terjesztésére és ezzel együtt politikai gondolkodás fejlesztésére, meg a közért való felelősségérzés nevelésére.¹ S azon most nem is lehet már okoskodni, hogy nem jobb volna-e előbb ez és azután a jogkiterjesztés. Száz esztendeje tudjuk, hogy jobb lett volna; de ha eddig elmulasztottuk, ne késlekedjünk tovább legalább a pótlással!

8. Mai viszonyaink között — közéletünk átalakulására és nemzetközi helyzetünkre való tekintettel — nemcsak a kevésbé tanult, legszélesebb néposztályok kívánnak külön, nevelésügyi gondoskodást, hanem az eddig ú. n. *művelt középosztály* is. A nemzet jövőjét mélyen érinti az a kérdés, hogy mi lesz a sorsa ennek a rétegnek, kikből áll majd ezután az «intelligencia». Ha erre gondolunk, akkor az jut eszünkbe, hogy a legutóbbi évtizedekben a középosztály fogalma és összetétele igen nagyot változott s ezzel megváltozott ennek az osztálynak a nemzet körében való helyzete is, de ennek a változásnak köznevelésünk fejlődésében jóformán nyoma sincs, nem alkalmazkodtunk a társadalmi alakuláshoz kellő módon. Önként jelentkezik tehát az az *átmeneti tennivaló*, hogy vegyük szemügyre: miféle jelenségek mutatják a társadalom alakulását, mennyiben és mi tekintetben kívánják ezek a jelenségek a nevelés módosítását s amint ezt tisztáztuk, a szükséges intézkedéseket nyomban meg kell tennünk.

A középosztály kérdése természetesen nem egy a tisztviselők kérdésével, de példaként nem árt éppen ezt hozni fel. Ma a tisztviselők nagy tömege az egész lakosságnak legsúlyosabb helyzetű része; keserűsége nőtön-nő és nem oszlatható el egyszerűen pénzegéllyel, mert talán a mai anyagi gondnál is nagyobb része van a tisztviselők lelkiállapotában a gyermekeik sorsáért való aggodalomnak. Ennek

¹ Mivel azóta megjelent a választójogi törvényjavaslat s abban egy csomó művelődésügyi terv is: ezek megvitatása és ha jók, megvalósítása a legfontosabb és legsürgősebb átmeneti feladat.

előreláthatóan az lesz a következése, hogy ebből az osztályból az új nemzedék nagy tömegekben tódul majd a gyakorlati pályákra. De hol készüljön elő ezekre s ki irányítja ezt a tódulást, hogy arányos legyen a szükséglettel és ne újabb veszedelmek forrása?! Másfelől pedig: az így lassanként megürülő hivatali állásokat be kell tölteni. Kik lesznek, mily társadalmi rétegből jönnek majd ezek az új emberek? Bizonyosan olyanok, akiknek a részére a tisztviselés társadalmi emelkedés lesz. Hol készülnek majd elő ezek erre a számokra teljesen újszerű foglalkozásra, amely a másokkal való törődést annyira megkövetelné?! Úgy látom, egyik legfontosabb *átmeneti feladatunk* éppen az volna, hogy alapos körütekintéssel tisztázzuk ezt a helyzetet s a középosztály újjaalakulását legalább igyekezzünk megfelelő nevelési intézkedésekkel irányítani.

Ez egyrészt teljesen egybekapcsolódik a felnőttekre vonatkozó előbbi kérdés-csoporttal, másrészt pedig követeli a következő csoport iránt a figyelmet.

V. csoport: Az iskolaszervezet.

1. Erről sokszor volt már szó néhány évtized óta s ma közvélemény, hogy iskolaszervezetünket át kell alakítani. Világos, hogy az átalakítás irányító gondolatait a mai helyzethől kell megállapítani. S ez a helyzet csak igazolja a régi véleményt, hogy itt a középponti kérdés: a tudományos középiskolának kialakítása és gyakorlati középiskolák szervezése. Minthogy pedig most a nemzet életének mindenféle mozzanatát a többivel szoros és sokszoros kapcsolatban levőnek csak a vak nem látja, ma már arról sem kell meggyőzni senkit, hogy a köznevelés ügyét nem részletekben kell tekintenünk, hanem a maga egészében s hogy ekként nem egyes iskolafajok reformjára, hanem az egyöntetűség megteremtésére van szükség legelső sorban. Ha a béke helyreálltáig nem akarunk is véglegesen elrendezkedni, az előmunkálatokat meg kell tennünk a mindent felölelő, egységes (azaz egyöntetű) rendezésre. Itt az *átmeneti tennivaló* éppen ebben az előkészületben áll: össze kell gyűjteni és meg kell vizsgálni a mai szervezet ellenében régóta gyűlő kifogásokat, módosító javaslatokat és e nagy átvizsgálás alapján meg kell tenni mindazt, ami szükséges és a részletekben ma is megtehető, a többit pedig a háborús korszak eddigi tanulásaival összevetve a megalkotandó egységes köznevelési törvény alapjaként kell tekinteni. Ebben a munkában kellő mérlegelésben részesül és szervesen egybefűződik mindaz, ami a tehetős és a gyenge tanulók teljes kifejlődésének biztosítására, az iskolán kívüli nevelő és oktató intézmények fejlesztésére, az ifjúság szervezésére vonatkozóan legújabbban is felmerült.

2. Ezzel szorosan kapcsolatos és szintén az egyöntetű szervezéssel intézhető el jól a *tanító- és tanárképzés* fejlesztése, valamint a *felügyelet* (tanfelügyelőiség, főigazgatóság) olyatén újjáalakítása is, hogy az valóban a köznevelés emelését, belső értékének a fokozását mozdíthassa elő.

3. Az iskolaszervezeten belől komoly átvizsgálást kíván a különféle iskolák *tanulmányi rendje*. Régi kívánság ez is; a mai helyzetnek olyan módú teljesítése felelne meg, hogy nem egyenként nézve az iskolákat, hanem együttesen a köznevelés egész szervezetét, mindenütt biztosítsuk a nemzet mai viszonyai között szükséges ismeretek elterjedését, ami ugyan nem egyetlen, de legfőbb eszköze lenne az állampolgári nevelésnek (nemzetnevelés). Itt az az *átmeneti tennivaló*, hogy a legkülönbözőbb oldalokról az eddig előadottak értelmében gyűjtendő anyagot dolgozzuk fel a tantervek korszerű átalakítása céljából. Ebben az átalakításban feltétlenül gondolni kell arra, hogy ne hiányozzék a köznevelés legfőbb intézményeiből semmi olyan, aminek a rendszeres tanításhoz való elmaradása okozza a közműveltség fogyatékoságát (közgazdasági, egészségügyi, technikai stb. ismeretek) s a tanulmányi anyag az egész iskolaszervezetben úgy oszolja el, hogy egyrészt a nemzet különféle alkotó részeinek az alapműveltségében ne legyenek nagy hézagok, másrészt pedig ne legyen egy-egy tanuló iskolai tanulmányaiban annyi ismétlődés, erő- és időpazarlás, amennyi a mai iskolázást aránylag csekély eredményűvé teszi. Mindez a tantervek készítésének a mai tantervek készítésétől eltérő módját kívánja.

Ezeket a csoportokon belül a részletezés, valamint a csoportok szaporítása a meginduló munka közben önként is adódik. Befejezésül csupán azt említem még, hogy az elmondottakból természetesen következik a *nevelésügyi sajtó* mai feladatául ezeknek az időszerű kérdéseknek a tisztázása, helyi nevelésügyi tennivalók rendszeres feltárása. Mivel pedig mindenik részletkérdést csak tudományosan megalapozott módon lehet jól intézni el: folytania kell a neveléstudományi feladatok oldozásának is. Sőt egyenesen *átmeneti tennivalónak* látom a neveléstudományi munkásság szervezését, hogy a gyakorlati kérdések megoldása napról-napra sikeresebb lehessen. Ez a gondolat azonban ismét ahhoz a másikhöz vezet, amelynek a továbbfejtését azoktól kell várunk, akiknek hivatalosan is a tudományos munka az életfeladata: szervezni kell a hazai tudománypolitikát, a hogy feltétlenül elvégzendő teendőkre mindig legyen elegendő és arravaló ember.

A Magyar Pädagogiai Társaság a maga körében tegyen meg annyit, hogy ilyen átmeneti kérdéseket tüzzön ki munkarendjére.

IMRE SÁNDOR.